

ญาณวิทยาตามทัศนะของปรัชญาโยคอาจารย์ Epistemology from the viewpoint of Yogācāra Philosophy

ศศิรัมภา สุพล

Sasirampa Supol

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

อุเทน ลาพิงค์

Uten Larping

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus

Corresponding Author, E-mail: sasirampa@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนต้องการค้นคำตอบที่เกี่ยวกับญาณวิทยาตามทัศนะของสำนักปรัชญาโยคอาจารย์ โดยใช้กรอบแนวคิดของญาณวิทยา ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์หรือวิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์และเชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง และเราสามารถแสวงหาความรู้นั้นได้ ผลจากการศึกษาพบว่า หลักการสำคัญของสำนักปรัชญาโยคอาจารย์อยู่ที่การยอมรับว่า “จิต” เท่านั้นเป็นความจริงสูงสุดเพียงอย่างเดียว ไม่มีความจริงอื่นนอกจากจิต โลกภายนอกเป็นเพียงภาพลวงของชีวิตที่เกิดจากการสร้างของจิต เสมือนหนึ่งว่า “จิต เป็นดั่ง จักรพรรดิ” โยคอาจารย์เน้นการบำเพ็ญเพียร หรือโยคะ (กรรมฐาน) เพื่อควบคุมกายและจิตให้เกิดความสงบ (สมาธิ) และวิธีปฏิบัตินี้ก็ดำเนินตามรอยเบื้องบาทพระพุทธองค์ ซึ่งทรงเน้นข้อปฏิบัติทางกายและทางใจเป็นสำคัญ เพื่อนำไปสู่การรู้แจ้งในสังขารของชีวิต ข้อปฏิบัติทางจิตก็คือการฝึกจิตเพื่อให้รู้แจ้งสังขารขั้นสูงสุด

สำนักปรัชญาโยคอาจารย์มุ่งศึกษาให้รู้แจ้งสังขารขั้นสูงสุด ซึ่งความหมายของความรู้แจ้งในสังขารขั้นสูงสุดนั้นจะมีลักษณะรู้และเข้าใจตามความเป็นจริงของธรรมชาติของชีวิต ตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องมาจากการปฏิบัติธรรมทางจิตใจที่เกิดขึ้นจากภายในจนก้าวเข้าสู่ภูมิธรรมทั้ง 10 ของโพธิสัตว์และหยั่งถึงพุทธจิตในที่สุด

คำสำคัญ : ญาณวิทยา, จิต, โยคอาจารย์, โยคะ

Abstract

In the academic article, the author wanted to find an answer on epistemology according to the viewpoint of the Yogacara School of Philosophy. Using the conceptual framework of epistemology which studies human knowledge or the way humans acquiring knowledge and believes that knowledge is real and we can seek that knowledge.

The results found that the main principles of the Yogacara school of Philosophy lie in the recognition that is the “Mind” is the ultimate truth. Everything in the world is just an illusion of life formed by the mind’s creation “The Mind as The Emperor.” Yogacara emphasizes Asceticism or Yoga (meditation) to control the body and mind to achieve peace (meditation), and this practice follows in the footsteps of the Buddha, which emphasized the importance of physical and mental practices to lead to enlightenment in the truth of life.

The meaning of enlightenment in the Supreme Truth is characterized by knowing and understanding the reality of the nature of life. According to the dharma condition that arises and the knowledge that arises, it must come from the spiritual practice that arises from within until entering the ten realms of Bodhisattva and finally to reach the ultimate goal that is Buddha’s mind.

Keywords : Epistemology, Mind, Yogacara, Yoga

บทนำ

ญาณวิทยา (อังกฤษ: Epistemology; จากภาษากรีก: หมายถึง ความรู้ และเติมปัจจัย -logy) เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา ที่ศึกษาทฤษฎีของความรู้ ความสำคัญของญาณวิทยา คือ มนุษย์รู้อะไร มนุษย์รู้ได้อย่างไร เราต้องการความเข้าใจที่ชัดเจนของคำว่า “รู้” (To Know) รู้ว่าเรารู้อะไรบางอย่างนั้น เรารู้ได้อย่างไรและวิธีการแสวงหาความรู้แบบใดที่จะให้ความรู้ที่แท้จริงกับเราได้ หัวใจสำคัญของญาณวิทยา ทฤษฎีความรู้ คือการเรียนรู้, สืบค้นเกี่ยวกับความรู้ว่า อะไรเป็นความรู้ที่แท้จริงและอย่างไรที่ถือว่าเป็นทฤษฎีที่ถูกต้อง

ญาณวิทยาเป็นการศึกษาธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุน (justification) และความเป็นเหตุเป็นผลของความเชื่อ (rationality of belief) การถกเถียงในญาณวิทยามักอยู่ในสี่แนวคิดหลักคือ (1) การวิเคราะห์ทางปรัชญา (philosophical analysis) ของธรรมชาติของความรู้และความสัมพันธ์ระหว่างมันกับแนวคิดเช่น ความจริง (truth) ความเชื่อ (belief) และการให้เหตุผลสนับสนุน (justification) (epistemology) (2) ปัญหาการประการของความสงสัย (skepticism), (3) ที่มาและขอบเขตของความรู้และความเชื่อที่มีเหตุผล และ (4) เกณฑ์สำหรับว่าสิ่งใดเป็นความรู้และเป็นการให้เหตุผล ญาณวิทยาตั้งคำถามอย่างเช่น “อะไรทำให้ความเชื่อที่มีเหตุผล (justified belief) มีเหตุผล (justified)” “อะไรหมายถึงการที่เรารู้อะไรบางอย่าง (to say that we know something)” และที่พื้นฐานที่สุด “เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเรารู้แล้ว (How do we know that we know?)” ดังนั้น ญาณวิทยาจึงตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ว่ามีความน่าเชื่อถือได้หรือไม่ เหตุผลเข้าถึงความจริงได้หรือไม่ ความรู้มีอยู่หรือไม่ หากมีอยู่มนุษย์สามารถแสวงหาความรู้ได้หรือไม่ ความรู้แน่นอนตายตัวหรือเปลี่ยนแปลง ซึ่งคำตอบก็มีต่างกันตามทัศนะที่ต่างกันอันมีอยู่มากมาย

สำนักโยคจาร

คำว่า “โยคจาร” แปลว่า ปฏิบัติโยคะหรือบำเพ็ญเพียร ในที่นี้ หมายถึงการควบคุมร่างกายและจิตใจโดยการทำสมาธิ สำนักโยคจารเป็นพระพุทธรศาสนาหยานดั้งเดิม เป็นสำนักปรัชญาหลักที่เจริญรุ่งเรืองในอินเดียอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 943-1743 ผู้มีส่วนร่วมสำคัญในการก่อตั้งคือ อสังคะและวสุพันธุ ซึ่งเป็นชาวอินเดียอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ทั้ง 2 เป็นพี่น้องกัน ได้รับแรงบันดาลใจจากท่านไมเตรยนาถและสืบทอดเจตนารมณ์ของท่านโดยทำหน้าที่อธิบายแนวคิดเรื่องจิตตมาตร์(จิตเท่านั้น=Mind-only)อย่างเป็นระบบ โดยนำแนวคิดที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมของเถรวาทและของมหายานยุคต้นๆ มาพัฒนาต่อจนในที่สุดกลายเป็นระบบปรัชญาของตนเอง” (สมภาร พรหมทา, 2540: 108-112)

สำนักโยคจารมีชื่อที่นิยมใช้เรียกอีก 2 ชื่อ คือ (1) จิตตมาตร์(บาลีจิตตมัตตะ, อังกฤษ : Mind-Only) และ (2) วิญญานวาทีนหรือวิชญาณวาทีนในเบื้องต้นคงนิยมใช้คำว่าจิตตมาตร์หรือวิญญานวาทีน เพราะกล่าวถึงเรื่องจิตเป็นส่วนมาก ต่อมาเมื่อมีการสอนให้ปฏิบัติโยคะ(กรรมฐาน)เพื่อที่จะรวมสัจภาวะ 2 อย่าง”คือ (1) จิต และ (2) วัตถุเข้าเป็นหนึ่งเดียว จึงนิยมเรียกสำนักนี้ว่า โยคจาร” (Lochen & Mittal, 1993: 28-29) นักปรัชญาสำนักโยคจารกล่าวว่า จิตหรือวิญญานเป็นสัจจะเพียงหนึ่งเดียว วัตถุภายนอกเป็นอสังจะเหมือนความฝันหรือภาพลวงตาการที่จะเข้าใจลักษณะ พัฒนาการ และการทำงานของจิต

ต้องปฏิบัติโดยะจิตคือมูลฐานที่เป็นเหตุให้จักรวาลปรากฏออกมา แม้จะไม่สามารถทำงานได้เหมือนคอมพิวเตอร์ แต่ก็ทำได้หลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่มีใครคาดคิดได้ รูปธรรมในโลก แม้จะซับซ้อนแต่สามารถหยั่งถึงได้ ส่วนจิตนั้นซับซ้อนทั้งโครงสร้างและกระบวนการทำงาน ยากที่จะหยั่งถึง” (Kothari & Mittal, 1993: 1-2)

เนื้อเรื่อง

1. กำเนิดและพัฒนาการ

ในอดีตที่ผ่านมาแนวคิดของมนุษยชาติมีปัญหาถกเถียงและโต้แย้งกันมาตลอด โดยเฉพาะใน 2 เรื่องคือ จิต(Subject) กับวัตถุ(Object) ประเด็นที่โต้แย้งกันก็คือ “ระหว่างจิตกับวัตถุสิ่งของนั้น สิ่งไหนที่สำคัญที่สุด ดำรงสัจภาวะ(มีความเป็นจริง) มากที่สุด” ซึ่งในหมู่นักปรัชญาดูด้วยกันก็ยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่แจ่มแจ้งและชัดเจนได้ว่า “อะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด” บอกได้เพียงว่ามีสัจภาวะเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นที่เป็นนิรันดร์ ยืนยงดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ สร้างสรรค์สรรพสิ่งเป็นผู้ที่กระทำโดยฝ่ายเดียว ไม่เป็นฝ่ายที่ถูกกระทำ แต่ยังไม่สามารถบอกได้ชัดเจนว่าสัจภาวะหนึ่งเดียวนั้นเป็นจิตหรือวัตถุสิ่งของของข้อมูลที่หลากหลายที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาทที่แสดงฐานะและบทบาทอันโดดเด่นของจิต สิ่งนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งที่นักปราชญ์บางท่านได้นำมาพัฒนาต่อยอดแยกเช่นเดียวกันกับ ท่านอสังคะและวสุพันธุที่ท่านทั้งสองได้นำแนวคิดเรื่อง “จิต” มาพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องวิญญาณของสำนักโยคจักร ข้อมูลในคัมภีร์เถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องจิตหรือวิญญาณ เช่น

(1) ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า

มีข้อความในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย” ข้อความเพียงเท่านี้สามารถเป็นประเด็นที่จะนำไปขยายความต่อได้ แม้ในคัมภีร์เถรวาทจะมีคำอธิบายเพิ่มเติมซึ่งนัยที่แท้จริงของข้อความดังกล่าว นั่นคือ คำว่า “ธรรม” ในที่นี้ หมายถึงนิสสัตรธรรมหรือนิขชีวธรรมคืออรุพชันธ์ 3 ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ ส่วนคำว่า “ใจ” ในที่นี้หมายถึงจิตที่มีโทษนัสประกอบด้วยปฏิฆะ ซึ่งเดิมทีเดียวเป็นภวังคจิต ผ่องใส (ประภัสสรจิต) แต่เมื่อถูกเจตสิกธรรมฝ่ายชั่วก่อกำเนิดคืออุปกิเลสธรรมจรมารกระทบเข้า ก็กลายเป็นจิตเศร้าหมอง” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552: 30-32)

(2) โลกถูกจิตชักนำไป

สมัยหนึ่ง เมื่อเทวดากราบพุลถามว่า “โลกถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไสไป อะไร

เล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ? “ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักดันไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม15 ข้อ62: 373) คำว่า “โลก” ในที่นี้ หมายถึงสัตว์โลก การที่ข้อความในคัมภีร์เถรวาทบอกว่า “จิตเป็นสิ่งเดียวที่ควบคุมโลกทั้งหมดไว้ในอำนาจ” เป็นการชี้ให้เห็นความยิ่งใหญ่ไม่ใช่ฐานะนามธรรม แต่มีนัยบ่งถึงความมีอำนาจเชิงรูปธรรม

(3) นิพพานคือปฐมวิญญานสูงสุด

แนวคิดเชิงปรัชญาของสำนักโยคอาจารย์ว่า “วิญญานเป็นความจริงบริสุทธิ์สูงสุด” พัฒนามาจากแนวคิดเรื่องนิพพานที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่บุตรคหบดีชื่อเกวัฏฐะ โดยพระพุทธองค์ตรัสถึงนิพพานเหมือนกับว่ามีตำแหน่งอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง พร้อมกันนั้นก็ตรัสพรรณนาถึงสภาพแวดล้อมว่า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม9 ข้อ487-499: 212-220)

ปฐมวิธาคู อาโปธาคู เตโชธาคู วาโยธาคู ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในวิญญาน ซึ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ไม่มีที่สุด แต่มีท่าข้ามโดยรอบด้าน อุปา-ทหายรูปที่ยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ งามและไม่งาม ก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในวิญญานนี้เช่นเดียวกัน นามและรูปย่อมดับสนิทในวิญญานนี้เช่นเดียวกัน เพราะวิญญานดับไป นามและรูปนั้นย่อมดับสนิทในที่นั้น

คัมภีร์ของเถรวาทได้บอกไว้อย่างชัดเจนว่า “วิญญาน” ในที่นี้หมายถึงนิพพาน ท่านอสังคยะก็ได้นำแนวคิดนี้มาพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องวิญญานของสำนักโยคจารย์ ในเวลาถัดมาได้พัฒนารูปแบบเป็นวิญญานประติมาตรตาวาท(สันสกฤต-วิษณุประติมาตรตาวาท) หรือหลักที่ว่าวิญญานบริสุทธิ์สูงสุดของท่านวสุพันธุ

ประเด็นเกี่ยวกับวิญญานซึ่งหมายถึงนิพพานนั้น ดูเหมือนพระพุทธโฆสจารย์จะกล่าวว่า “วิญญานส่วนมากจะใช้หมายถึงวิญญานในชั้น5 ใช้เป็นชื่อเรียกนิพพาน เฉพาะบางกรณีเท่านั้น เช่นในข้อความว่า “วิญญานซึ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ไม่มีที่สุด” ส่วนวิญญานที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม17 ข้อ87: 163) “ภิกษุทั้งหลายนั้นแหละคือมารผู้มีบาปค้นหาวิญญานของวักกโลกุบุตร ด้วยคิดว่า “วิญญานของวักกโลกุบุตรสถิตอยู่ที่ไหน” “ภิกษุทั้งหลาย วักกโลกุบุตรไม่มีวิญญานสถิตอยู่ปรินิพพานแล้ว” นี้ มีนัยหมายถึงวิญญานในชั้น 5

(4) จิตหรือวิญญานคือสิ่งมหัศจรรย์สิ่งไม่มีรูปร่าง

จิตหรือวิญญานลักษณะ ฐานะ และสมรรถนะที่มหัศจรรย์เหนือคำบรรยายปรากฏในคัมภีร์เถรวาท” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม25 ข้อ37: 37) เช่น ทูรังคมะ คุหาสยะ

คำว่า “ทูริงคมะ” แปลว่าไปได้ไกล หมายถึงว่า จิตรับรู้สิ่ง(อารมณ์)ที่อยู่ไกลได้ กล่าวคือจำ คิดรู้อดีต ปัจจุบันและอนาคตได้ คำว่า “คุหาสยะ” แปลว่า มีถ้าเป็นที่อาศัย ในที่นี้หมายถึง จิตอาศัยอยู่ในร่างกาย มีทพยวัตถุหรือสมองเป็นฐานทำงาน นอกจากนี้ ยังมีข้อความพรรณนาถึงจิตขณะ(ดวง)หนึ่งชื่อภวังคจิตซึ่งทำหน้าที่สืบทอดกระแสชีวิตจากภพสู่ภพ จากชาติสู่ชาติ นั่นคือทำหน้าที่จุด(เคลื่อนหรือตาย)จากภพหนึ่งแล้วทำหน้าที่ปฏิสนธิ(เกิด)ในอีกภพหนึ่ง ในขณะที่ชีวิตก็อาศัยภวังคจิตหล่อเลี้ยงชีวิตท้ายที่สุดทำหน้าที่เก็บวิบาก(ผลแห่งกรรม)ไว้ เป็นพลังขับเคลื่อนชีวิต” (บรรจบ บรรณรุจิ, 2530: 33-37,39-41)

2. ญาณวิทยาสำนักปรัชญาโยคจาร

(1) ญาณ 6 : ชั้นรับความรู้

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความรู้ของสำนักโยคจารเหมือนกับของเถรวาทเป็นส่วนมาก แต่แนวคิดเรื่องญาณหรือจิตเป็นจุดเน้นของสำนักโยคจารกล่าวดังนั้น คำว่า “ญาณ” จึงเป็นคำสำคัญในประเด็นทางญาณวิทยาด้วย ชั้นรับความรู้ก็คือการรู้แจ้งอารมณ์หรือโลกภายนอกทางทวาร 5 เมื่อเกิดความรู้จึงเรียกญาณ 5 คือ จักขุญาณ ญาณทางตา โสทวิญาณ ญาณทางหู ฆานญาณ ญาณทางจมูก ชิวหาญาณ ญาณทางลิ้น กายญาณ ญาณทางกาย รวมกับมโนญาณ ญาณทางใจซึ่งทำหน้าที่ 2 ส่วนคือรับรู้อารมณ์หรือโลกภายนอกร่วมกับญาณ 5 และรับรู้อารมณ์หรือโลกภายในด้วย ในขั้นนี้ เป็นการที่ญาณย่อย(หรือจิตเล็ก)ทำหน้าที่รับรู้โลกภายนอก กระบวนการรับความรู้แต่ละอย่างเกิดจากองค์ประกอบ ดังนี้” (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2524: 103-105)

(2). กลิขุมโนญาณ : การกลั่นกรองและส่งถ่ายความรู้

กลิขุมโนญาณเกิดจากการที่มโนหรือเข้าไปยึดผลจากการที่ญาณทั้ง 6 ปฏิบัติการประมวลรวมอยู่ในออลวิญาณ เมื่อยึดแล้วก็ทำให้ตัวเองเกิดความหม่นหมองเนื่องกลิขุมโนญาณปั่นหน่วยที่แทรกอยู่ภายในวิญาณเหล่านั้นพร้อมทั้งกระตุ้นให้ระบบของวิญาณทั้งหลายแสดงตนออกมา นั่นคือมีการกระทำ(กรรม)ทางกาย วาจา ใจ ตลอดเวลา ซึ่งส่งผลให้เกิดการกระทำตลอดเวลาและผลของการกระทำนั้นถูกประมวลมารวมอยู่ที่มโนวิญาณและส่งผ่านไปรวมอยู่ที่กลิขุมโนญาณและจะกลายเป็นแหล่งรวมมหาศาลเกิดเป็น ออลวิญาณ ต่อมา และกลิขุมโนญาณนี้บางครั้งเรียกว่า มนัส(Thought-Center-ศูนย์ความคิด) ฉะนั้นกลิขุมโนญาณจึงมี 3 สถานะไปพร้อมๆ ดังนี้คือ 1) ศูนย์ความรู้ย่อยที่ซ่อนอยู่ในระบบวิญาณต่างๆ มีจักขุญาณ เป็นต้น 2) ช่วย

กระตุ้นให้วิญญาณทั้งหลายเหล่านั้นสร้างความรู้ 3) กลั่นกรองและส่งผ่านความรู้ที่ได้รับมาจากวิญญาณทั้งหลายเหล่านั้น

(3). อลยวิญญาณ: ชั้นเก็บและนำองค์ความรู้ไปก่อเชื้อความรู้ใหม่

ในเชิงญาณวิทยาของสำนักปรัชญาโยคศาสตร์ “อลยวิญญาณ” อยู่ในฐานะเป็นปฐม เป็นฐานหลักของโลกและปรากฏการณ์ทั้งหมดทำหน้าที่เก็บเกี่ยวผลจากการที่วิญญาณทั้ง 6 ปฏิบัติการและทำการสร้างสมเป็นความเคยชินหรือ พลังนิสัย(วาสนา)แล้วนำมาสร้างเป็นโลกและปรากฏการณ์อีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุดดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าธรรมกายเป็นอลยวิญญาณใหญ่ (จิตสากลเท่ากับปรมาตมัน) ส่วนอลยวิญญาณเป็นอลยวิญญาณย่อย(จิตย่อยเท่ากับชีวตมัน) ซึ่งมี “ตถาคตครุฑ” ยิ่งใหญ่ที่สุดครอบคลุมทั้งธรรมกายและอลยวิญญาณ แต่ไม่ว่าจะเป็นจิตย่อย(คืออลยวิญญาณ)หรือจิตใหญ่(คือธรรมกาย)ล้วนมีการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งคือ การคิดอยู่ตลอดเวลา เมื่อคิดก็เกิดผลจากการคิดคือปรากฏการณ์ทั้งหลายในจักรวาล สำนักโยคศาสตร์จึงกล่าว “สรรพสิ่งเป็นมโนภาพของจิต” จากจิตใหญ่คือธรรมกายคิด เกิดผลทำให้จิตย่อยคืออลยวิญญาณคิด เกิดผลเป็นจิต(จิตหรือมโนหรือวิญญาณ)ในตัวของสรรพสัตว์คิดและปฏิบัติการกระบวนการขั้นตอนส่งถ่ายมวลประสบการณ์จึงอธิบายได้ทั้งแบบจากเล็กไปหาใหญ่และจากใหญ่ไปหาเล็กหรือจากขวาไปซ้ายและจากซ้ายไปขวา กล่าวคือ จิตใหญ่สร้างจิตย่อยพร้อมกันนั้นก็ส่งมวลประสบการณ์ไปให้จิตย่อยด้วย ในขณะที่เดียวกัน ในวิถีชีวิตปกติ จิตย่อยทำหน้าที่เสพเสวยปรากฏการณ์ในโลก เก็บรวบรวมประสบการณ์ส่งถ่ายขึ้นไปหาจิตใหญ่ตัวจิตใหญ่เองก็รับมวลประสบการณ์นั้นมาเก็บไว้ก่อนที่จะนำไปก่อสร้างอีก เช่น นายทองออกจากบ้านไปรับลูกที่โรงเรียน ขณะออกจากบ้าน นาฬิกาในบ้านบอกว่า “เวลาบ่าย 3 โมง” เมื่อนายทองกลับมาในตอนเย็น นาฬิกาบอกว่า “เวลา 5 โมงเย็น” ข้อนี้อธิบายว่า เมื่อนายทองออกจากบ้าน การหมุนเข็มของเข็มนาฬิกายังทำงานอยู่ นั่นเป็นเพราะแม้จะไม่มีใครรู้เห็นการเดินอยู่ของนาฬิกานั้น แต่จิตสากลรับรู้ เพราะมีจิตสากลรับรู้นี้เอง นาฬิกาจึงมีอยู่แม้ในขณะที่นายทองไม่อยู่บ้าน เนื่องจากจิตของนายทองคือส่วนย่อยของจิตสากล ดังนั้น การกล่าวว่า ขณะที่นายทองมองดูนาฬิกา ความมีอยู่ของนาฬิกาขึ้นอยู่กับความมีอยู่ของนายทอง ก็มีความหมายเท่ากับบอกว่า “นาฬิกานั้นคือมโนภาพของจิตสากล” นั่นเอง” (สมภาร พรหมทา, 2540: 130-133) นี่คือนัยสัมพันธ์ในกระบวนการรับส่งมวลประสบการณ์(ความรู้ระหว่างกันของจิตย่อยกับจิตสากล มีความสัมพันธ์ 2 ทิศทางอย่างนี้ แต่มีข้อพิเศษตรงที่ว่า จิตในตัวสรรพสัตว์นั้นทำหน้าที่รับและส่งประสบการณ์ความรู้เท่านั้น ส่วนจิตสากลหรือจิตใหญ่รับมวลประสบการณ์ความรู้มาเก็บไว้

(4). ระดับของความรู้ ในลัทธิทวารสูตรพูดถึงปรากฏการณ์ 3 ระดับ คือ

- 1) ปริกัลปิตะ ระดับมายา
- 2) ปรตันตระ ระดับอิงอาศัยกันและกัน และ

3) ปรินิษปันนะ ระดับสมบูรณ์ เมื่อเข้าถึงแก่นแท้ของปรากฏการณ์แต่ละระดับ จึงเกิดความรู้

3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ปริกัลปิตัญญาณ: ความรู้แบบมายา

คำว่า “ปริกัลปิตะ” แปลว่า สิ่งที่เราใช้ความคิดกำหนดเอาโดยภาพรวม(เป็นจินตนาการล้วน-Pure Imagination) หมายถึง สิ่งที่เป็นความเพ้อฝันไม่มีอยู่จริงทั้งโดยรูปพรรณสัณฐานและคุณสมบัติ การรับรู้ปรากฏการณ์อย่างนี้จึงเรียกว่า ปริกัลปิตัญญาณ คือความรู้ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง เช่น กรณีการจุ่มท่อนไม้ลงในน้ำ เพราะความหึกเหวของแสงทำให้มองเห็นไม้คด ซึ่งแท้จริงแล้วท่อนไม้ไม่ได้คด แต่เรากลับมองเห็นไม้คด หรือกรณีเรายืนอยู่ตรงรางรถไฟมองไปข้างหน้าตามรางรถไฟนั้น ยิ่งห่างออกไป ยิ่งมองเห็นว่ารางรถไฟทั้งคู่เบนเข้าหากันจนบรรจบกัน ซึ่งแท้จริงแล้ว รางรถไฟคู่นั้นไม่เป็นเช่นนั้น หรือกรณีที่เรามองท้องฟ้าห่างออกไปรอบตัวเรา ท้องฟ้าที่เรามองเห็นดูเหมือนว่าโค้งลงคลุมตัวเรา(อติศกดิ์ ทองบุญ, 2532: 100-105)

ระดับที่ 2 ปรตันตระญาณ: ความรู้แบบสัมพัทธ์

คำว่า “ปรตันตระ” แปลว่า อยู่ในระหว่างสิ่งอื่น หมายถึงสิ่งที่ต้องอาศัยสิ่งอื่นเกิดขึ้นจริงแต่อยู่ในกรอบของเหตุและปัจจัย จึงกล่าวได้ว่าไม่มีอยู่จริง การรับรู้ปรากฏการณ์อย่างนี้เรียกว่า ปรตันตระญาณ คือความรู้ที่เกิดจากการคิดปรุงแต่งขึ้นมาด้วยตนเองเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงโดยสมมติแต่ไม่มีอยู่จริงโดยปรมาตถ์ เป็นเรื่องของจิตกับวัตถุสิ่งของ ความรู้ระดับปรตันตระ หมายถึงความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เกิดจากการที่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 กระทบกับอารมณ์ภายนอกซึ่งเกือบจะมีความสมบูรณ์ทั้งหมดแต่ยังมีส่วนบางที่สำคัญขาดหายไป ซึ่งเรียกส่วนนี้ว่า เวทนา(Feeling) ความรู้สึก(Sentiment) เสียงกู่ร้อง(Yearning) ที่อยู่ภายใต้ส่วนที่ลึกที่สุดของหัวใจ

ระดับที่ 3 ปรินิษปันนัญญาณ: ความรู้สมบูรณ์

คำว่า “ปรินิษปันนะ” แปลว่า ถึงความกำหนดแน่นอน หมายถึง สิ่งที่มีความจริงแท้แน่นอน ซึ่งเป็นความจริงระดับปรมาตถ์หรือตถตา(ความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้หรือเป็นอย่าง

ที่มันเป็นอยู่) มีลักษณะบริสุทธิ์ปราศจากความเปลี่ยนแปลง การที่จิตเข้าถึงปรากฏการณ์ระดับนี้เรียกว่า ปรินิชปันนชญาณ คือสามารถเข้าถึงความรู้แท้ที่เป็นองค์รวมหรือเป็นฐานแห่งโลกและชีวิต เป็นความหายไปแห่งลักษณะความพ้อฝันที่เป็นจินตนาการล้วนๆ อย่างที่ปรากฏในความรู้แบบปรตันตรลักษณะ ตัดขาดจากความคิดแบ่งแยก อยู่ในจุดที่ทวิภาวะ (จิตกับวัตถุหรือผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้) ถูกกำจัดทิ้งไปจนหมดสิ้นและผลที่เกิดจากการมีความรู้ระดับปรินิชปันนะ มี 4 ประการ ดังนี้ 1) เปลี่ยนสาสวปัญญวิญญานคือวิญญาน 5 ที่มีอาสวะเป็นอนาสว-ปัญญวิญญาน คือวิญญาน 5 ที่ไม่มีอาสวะ 2) เปลี่ยนสาสมโนวิญญานคือมโนวิญญานที่มีอาสวะเป็นอนาสวมโนวิญญานคือมโนวิญญานที่ไม่มีอาสวะ 3) เปลี่ยนสาสวลิชฎมโนวิญญานคือกลิชฎมโนวิญญานที่มีอาสวะเป็นอนาสวลิชฎมโนวิญญานคือกลิชฎมโนวิญญานที่ไม่มีอาสวะ 4) เปลี่ยนสาสวอลยวิญญานคืออลยวิญญานที่มีอาสวะเป็นอนาสวอลยวิญญานคืออลยวิญญานที่ไม่มีอาสวะ”

(5). ประมาณ: แหล่งเกิดความรู้

สำนักปรัชญาโยคจารย์ยอมรับเช่นเดียวกันกับสำนักปรัชญาไวภาซิกะว่ามีแหล่งเกิดความรู้ที่สามารถให้ความจริงได้ อยู่ 2 อย่าง คือประจักษประมาณ และ อนุมานประมาณ ต่อไปนี้เป็นคำอธิบายประมาณหรือแหล่งเกิดความรู้ทั้ง 2 อย่าง ดังนี้

1. ประจักษประมาณ คำว่า ประจักษประมาณตามทัศนะของพุทธปรัชญาหมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นทันทีในขณะที่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และร่างกายกระทบกับวัตถุภายนอกที่เป็นของคู่กัน ถือ แสง สี เสียง กลิ่น รส และผัสสะ ความรู้ชั้นประจักษนี้ จัดเป็นความรู้แบบสามัญซึ่งช่วงการเกิดหยุดแค่การกระทบและรู้เท่านั้น ยังไม่เจือปนด้วยทัศนคติส่วนตัว และไม่เกี่ยวข้องกับบัญญัติต่าง ๆ อันเกิดจากความจำในอดีต และมีข้อสังเกตที่ควรเข้าใจอยู่ 5 ประการ ดังนี้

1) ความรู้ระดับประจักษประมาณนี้สามารถเปิดเผยเฉพาะลักษณะภายนอกเท่านั้น

2) เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความรู้สึกและทัศนคติที่มีอยู่แล้ว เช่น เวทนา ความรู้สึกคันหา (ความต้องการอุปาทาน (การยึดมั่นถือมั่น)) ที่เคยมีอยู่ก่อนแล้ว เป็นต้น

3) เป็นความรู้ระดับสามัญและระดับสมมติบัญญัติเท่านั้น

4) ไม่สามารถเข้าถึงสัจธรรมที่แท้จริงได้

5) ทำให้เกิดความหลงและความไม่เข้าใจในมายาการของโลกภายนอก

อนึ่ง ความรู้ระดับประจักษประมาณนี้ มีหลักฐานในมัชฌิมนิกาย พระสุตตันตปิฎก

พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงขั้นตอนการเกิดความรู้ระดับนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อประสาทสัมผัสกระทบกับวัตถุภายนอกจะก่อให้เกิดวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา และอุปาทาน เป็นต้น ตามลำดับ ซึ่งบุคคลทั่วไปมักจะถือเอาว่า สิ่งที่ตนรู้สึกก็คือสิ่งที่ตนรู้ และจะคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ของตน ซึ่งการคิดเช่นนี้ ก็จะถูกครอบงำด้วย ตัณหา มานะ และ ทิฐิเดิม ๆ จนทำให้รู้สึกว่าการที่ตนรับรู้มันเป็นสิ่งในอดีต ในปัจจุบัน และในอนาคต

2. อนุमानประมาณ คำว่า อนุमानประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ อนุ แปลว่า ภายหลัง และมานะ แปลว่าความรู้ ฉะนั้น อนุमान หมายถึง “ความรู้ที่เกิดขึ้นในภายหลัง” ซึ่งถือว่า เป็นความรู้โดยอ้อมเพราะความรู้นี้จะเริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์สิ่งที่ประจักษ์ไปหา บทสรุปหรือความจริงที่ไม่ประจักษ์โดยอาศัยความสัมพันธ์ทั้งสองโดยนัยนี้อนุमानประมาณ จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) สิ่งที่จะอนุमानหรือสิ่งที่ถูกพิสูจน์ (ตารยะ) จะต้องเป็นสิ่งที่ไม่ประจักษ์
- 2) เครื่องมือในการอนุमान (เหตุ) จะต้องเป็นสิ่งที่ประจักษ์อยู่เสมอ
- 3) สิ่งที่มีความสัมพันธ์ กับสิ่งที่จะถูกพิสูจน์ (ปักษ์) จะเป็นทั้งประจักษ์หรือไม่ประจักษ์ ก็ได้ เช่น บุคคลเห็นควัน (ไฟ) ซึ่งถือว่า เป็นเหตุที่ประจักษ์โดยทางประสาทสัมผัส อยู่ แล้วอนุमानไปถึงไฟ (สารถยะ) ซึ่งตนเองไม่ประจักษ์และสิ่งที่สัมพันธ์กับไฟอีกอย่างหนึ่ง (ปักษ์) คือปล่องไฟ ซึ่งลักษณะการหาความรู้เช่นนี้มีแบบแผนที่ควรศึกษา 2 แบบ คือ

รูปแบบที่ 1

- 1) ปฏิญญา คือ การกล่าวถึงบทสรุปที่เราจะพิสูจน์หรืออนุमान เช่น ภูเขาโน้นมีไฟ
- 2) เหตุ คือ เครื่องมือในการอนุमानซึ่งเป็นสิ่งที่ประจักษ์ในที่นี้ได้แก่ ควัน เช่น ภูเขาโน้นมีควัน
- 3) อุทาหรณ์ ได้แก่ ตัวอย่างที่เรายกมาเพื่อพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างไฟ (สารถยะ) และควัน(เหตุ) เช่นที่ใดมีไฟ ที่นั้นย่อมมีควัน

รูปแบบที่ 2

มีขั้นตอนที่ หนึ่ง สอง และสาม เหมือนกันกับแบบที่หนึ่ง เพียงแต่เพิ่มอุปนัย และนิคมเข้าไปอีกรวมเป็น 5 ขั้น ซึ่งมีคำอธิบายเพิ่มเติมดังนี้

อุปนัย หมายถึง การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุ (ควัน) กับสารถยะ (ไฟ) เพื่อเป็นหลักยืนยันว่ากรณีที่มีควันย่อมมีไฟ เพราะควันมีความสัมพันธ์กับไฟ

นิคม หมายถึงสรุปหรือลงมติยืนยันเป็นขั้นสุดท้ายอีกครั้งหนึ่ง เช่น การกล่าว

ว่า “ภูเขาลูกโน้นมีไฟ” ตามหลักเหตุผลที่กล่าวแล้วจึงลงมติยืนยัน

ลักษณะการอนุমানทั้ง 2 รูปแบบนี้ แบบที่หนึ่งใช้สำหรับการคิดหาเหตุผลเพ
ฉะบุคคล ส่วนแบบที่สองใช้เพื่ออธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจ

สรุป

สำนักปรัชญาโยคาคจารย์คือ สิ่งที่พัฒนาต่อมารากรากฐานปรัชญาดั้งเดิมในพุทธ
ศาสนา เป้าหมายสำคัญของโยคาคจารย์ คือการฝึก “จิต” ให้สามารถรับรู้ ถึงสิ่งต่างๆ รอบ
ตัว ด้วยจิตของตน หากแต่โยคาคจารย์ที่จะใช้การฝึกจิต ผ่านการนั่งสมาธิ โยคาคจารย์ได้นำ
การเคลื่อนไหว เข้ามาประยุกต์ใช้กับการฝึกด้วย หรือพูดให้เห็นภาพ ก็ไม่ต่างอะไรกับการ
นั่งสมาธิ จนจิตใจสงบ จนสามารถรับรู้ความเคลื่อนไหวรอบตัว ผ่านกระบวนการการรับรู้
จากระบบประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ การมองเห็น, การดมกลิ่น, การลิ้มรส, การฟัง และการ
สัมผัส การฝึกฝนของสำนักปรัชญาโยคาคจารย์ คือ การช่วยให้มนุษย์ได้ อยู่กับจิตของตนเอง
มากขึ้นและ เมื่อบุคคลใดได้อยู่กับจิตใจของตนเองมากขึ้นเรื่อยๆ บุคคลผู้นั้นก็จะเริ่มรับรู้
ผ่านจิตและ สามารถเห็นโลกที่แท้จริงอย่างที่เป็นอยู่ เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ติดในรูปของ
รสชาติ, กลิ่น, แสง, สี, เสียง, และรูปลักษณะหรืออัตลักษณ์ภายนอก

สำนักปรัชญาโยคาคจารย์ จึงเปรียบเสมือนศาสตร์และปรัชญา ในการรักษาสภาพ
กายและสภาพจิต ผ่านการมองเห็นอย่างรู้แจ้งในความเป็นจริงด้วยการฝึกฝนจิตของตนเอง
และยังคงอยู่ในรากฐานของปรัชญาแบบพุทธศาสนา คือ ให้บุคคลฝึกควบคุมจิตของตนเอง
ให้ได้ ใช้จิตเป็นบ่อเกิดความรู้, ความคิด, ความจริง ตลอดจนถึงเพื่อการทำที่สุุดแห่งกอง
ทุกข์ทั้งสิ้นให้หมดไปโดยสิ้นเชิงและเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต และเข้าสู่วิมุตติได้ด้วยจิตของตน

บรรณานุกรม

Kothari. (1993). “The Epistemology of Ethics”. Delhi Dept of Buddhist Studies : University of Delhi.

Lochen. (1993). **The Essential of the Mind Only School**. Delhi Dept. of Buddhist Studies : University of Delhi.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2530). **จิต มโน วิญญาณ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ. (ม.ป.ป)

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2552). **พระธัมม-ปัพพัญญูกถาแปล ภาค 1**. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2540). **พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2524). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์.

_____. (2532). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.